

Душан ЖИВКОВИЌ
Владо ИВАНОВСКИ

СОЗДАВАЊЕ И РАЗВОЈ НА РЕВОЛУЦИОНЕРНАТА ВЛАСТ ВО ЈУГОСЛАВИЈА 1941—1945 ГОДИНА

Посебните услови кои настанаа по окупацијата и разбивањето на Кралството Југославија, како и проблемите кои се насобраа во текот на 23 годишното постоење на монархијата, а кои уште повеќе се заострија во нејзиното рушење, бараа револуционерно разрешување или препуштање на народот на суровото фашистичко владеење.

Поаѓајќи од основниот марксистички став, дека пролетаријатот во остварувањето на револуцијата неможе едноставно да ја преземе постојната државна машина и да ја стави во движење за остварување на своите цели, туку дека треба да ја разбие неа и да создаде сопствена, и раководството на КПЈ на чело со Јосип Броз Тито, по извршената консолидација во новата историска ситуација во време на Втората светска војна и во специфичните југословенски услови, успешно ја разработува оваа револуционерна мисла, користејќи го притоа искуството на меѓународното работничко движење, а пред сè искуството на Октомвриската социјалистичка револуција во Русија, изведена под раководството на Ленин.

Подготвувајќи се за извршувањето на својата историска задача — рушење на буржоаскиот и воспоставување на социјалистички општествен систем, раководството на КПЈ веќе на V земска конфеернција во октомври 1940 година пред партиското членство постави конкретни задачи, кои безусловно требаа да се исполнат за да може Партијата да ја исполни својата улога на авангарда на работничката класа“. Во Резолуцијата на Конференцијата се истакнува: „Наспроти перспективата за која се бори империјалистичката буржоазија, војната да заврши со нов „мир“, базиран врз новата поделба на светот и на уште потешко угнетување на поробените народи, на работничката класа во сојуз со селанството и угнетените народи се отвора перспектива за револуционерен слом на империјализмот, перспектива на нови победи на социјализмот и отстранување

на корените на империјалистичките војни... Во Југославија се заоструваат класните судири и навестуваат одлучна борба во блиската иднина“.

Настаните од 25 и 27 март, априлската војна, капитулацијата на југословенската војска и распарчувањето на Југославија, ги потврдија прокламираните оценки од V земска конференција.

Наспроти граѓанските политички партии кој за време на постоењето на монархијата се китеа со патриотските пароли и патриотизмот, а по окупацијата останаа или потполно пасивни, чекајќи го расплетот на настаните на светската сцена, или дел од нив се ставија во служба на окупаторот и домашните колаборационисти, КПЈ појавените настани ги оцени како можност за остварување на својата историска мисија и на оваа цел и ги подреди сите свои сили и сите свои потенцијали сојузници. Со еден збор на таа цел беше подредена целокупната стратегија и тактика на Партијата.

Иако Народноослободителната борба и социјалистичката револуција во Југославија не започна како класична револуција со јавно истакнати пароли и прецизирана програма, таа, во специфичните услови на својот развој, уште од првите денови на востанието содржи во себе елементи на социјалистичка револуција. Во текот на организирањето на борбата против окупаторот за национално ослободување, се решавале и основните прашања на нашата социјалистичка револуција: воспоставувањето на новата револуционерна власт и создавањето на новата револуционерна армија.

Уште во текот на подготовките за ослободителната борба и револуцијата (април — јули 1941 година) раководството на КПЈ во условите на окупацијата го разработува планот и програмата за престојната борба, кои беа утврдени на V земска конференција на КПЈ. Во низата акции од организациона и политичка природа, како што се: собирањето оружје и други потреби за борбата, организирање воени, санитарски и политичко-теоретски курсеви итн. — многу значајно место му припаѓа на Мајското советување на ЦК на КПЈ во Загреб на кое, покрај конкретните задачи, беше определена и основната линија на претстојните борби, односно во новите услови беше разработена и прилагодена линијата на Партијата од V земска конференција. На ова советување значајно место беше дадено на оценката на дадениот период и на перспективата на идната борба. На престојната борба против окупаторот, покрај национално-ослободителниот карактер, ѝ се дава и карактер на длабока класна содржина. Тоа најдобро се потврдува во делот во кој се зборува за избеганата кралска влада, која се ставила под покровителство на Англија „со надеж дека со помош на англискиот империјализам ќе се воспостави онаа стара состојба

која ги упропасти народите на Југославија“. Исто така, понатаму во заклучоците на Мајското советување се вели дека народот со „својата одлучност ќе се бори против целата онаа капиталистичка клика која останала во земјата и која од сега со помош на окупаторот настојува да го наметне на народот омразениот фашистички поредок. Народот ќе се бори против сите овие клики, бидејќи денес е веќе свесен дека уништувањето на владеењето на капиталистичките издајници значи спас од војните и слични трагедии, какви што преживуваат денес нашите народи“. Од ова произлегува не само неопходноста за борба против окупаторот и колаборационистите, туку и за борба против „старата положба“ и „капиталистичките клики“.

Кога созреаја потребните услови (нападот на Германците на СССР, интензивирањето на подготовките за востание, формирањето на Главниот штаб на партизанските одреди на Југославија на чело со Тито итн.), Политбирото на ЦК на КПЈ на својата седница од 4 јули 1941 година донесе одлука за почеток на оружената борба. И покрај тоа што во првите упатства и директиви никаде не се зборува за воспоставување на нова револуционерна власт, никаде не се ни ограничува ваквата иницијатива на теренот. Токму на првите ослободени територии, на местото на разбиените окупаторски или колаборационистички власти, партизанските одреди со помош на партиските организации од теренот воспоставиле нова народна власт, неа народот сестрано ја прифаќа и поздравува. Тоа значи дека ЦК на КПЈ непрекинато го следел развојот на настаните на теренот, ги сумирал искуствата кои се собирале, а кои главно произлегувале од определената линија на Мајското советување и дури неколку месеци потоа (на советувањето во Столице на 26 септември 1941) зазел определен став, кој подоцна некаде помалку некаде повеќе започнал да се применува во работата на Народноослободителните одбори на целата ослободена територија.

Иако од страна на највисокото војно и партиско раководство на востанието му била дадена широка антиокупаторска и народноослободителна платформа, а од страна на Коминтерната било сугерирано на народноослободителната борба да не ѝ се дава револуционерен туку само антифашистички карактер, раководството на народноослободителното движење никогаш не отстапи од поставената цел, упатувајќи го на неа не само своето членство, туку и широките народни маси. Така во јули 1941 година во статијата „Голема борба на слободољубивите народи против фашистичките разбојници“ Едвард Кардељ пишува: „Смешно би било да се мисли дека целокупното човештво ги дава сите овие ужасни жртви само за обнова на стариот систем, од чија утроба излегоа фашистичките злосторници. Борбата што ја води човештвото против фашистичкото варварство треба да биде борба за вистинска слобода и рамноправност

на народите, за самоопределување на сите народи, за вистинска народна демократија, за уништување на расистичките, шовинистички и други слични империјалистички теории, за братство меѓу народите и луѓето, за уништување на основните причини кои водат до империјалистички војни, за посреќна иднина на човештвото. Земјата на социјализмот и среќата на нејзините народи е најголем плод на творечката човечка мисла, највеличествена придобивка на човештвото“.

Најдобар пример за ангажирањето на раководството на Народноослободителното движење околу конституирањето на новата народна власт на највисоко ниво, покажува иницијативата на генералниот секретар на КПЈ Јосип Броз Тито во август 1941 година. Оценувајќи го успешно развојот на востанието речиси во сите краеве на Југославија и создавањето на слободна територија, Тито веќе на почетокот на вооружената борба замислил да создаде едно централно политичко тело кое ќе биде и највисок политички орган на Народноослободителното движење и највисок орган на власта.

Известувајќи ја Коминтерната на 23 август 1941 година за успешните партизански акции ширум Југославија, Тито го соопштува и следното: „Ние подготвуваме создавање на Народен комитет на ослободувањето во кој ќе влезат заедно со нашите луѓе и познати претставници на разни демократски струи. Тоа ќе биде некој вид централна народна власт. Ќе издаде свој проглас до народот со повик на борба“.

Иако не дошло до реализација на овие замисли во септември 1941 година поради определени надворешно-политички причини и веројатно поради интервенција на Коминтерна, самата идеја уште на почетокот на востанието да се создаде едно централно политичко раководство, односно една централна југословенска влада, претставува револуционерен потег на раководството на НОП и одраз на една утврдена концепција, која сè повеќе созревала по одлуката за почеток на вооружената борба. Оваа идеја ја покажува спремноста и одлучноста на КПЈ која единствено ги имала на своја страна симпатиите и поддршката на народните маси, веќе тогаш да го постави прашањето за идното уредување на државата и за пресметката со избеганата југословенска влада во Лондон. Иако во документите од тој период директно не се потенцира прашањето за избеганата влада или диктатурата на пролетаријатот, односно преземање на власта, од предвидениот состав на новата влада, како и од останатите документи од тој период се гледа дека се работи за создавање на една суштински потполно нова власт, која нема да има никакви врски со постојната избегана југословенска влада во Лондон.

Анализата покажа дека раководството на КПЈ од првиот ден на востанието, учествувајќи и самото во решавањето на

сите проблеми на теренот, будно го следело развитокот на востанието и сите прашања кои произлегувале од него. Народната власт, како една од основните прашања, била во центарот на вниманието на КПЈ, и анализирајќи го нејзиното раѓање на теренот, таа ги истакнувала искуствата, ја изградувала и дополнувала својата концепција и на советувањето во Столипе (на 26 септември 1941 година), врз база на искуствата од сите покраини, донела определен став по прашањето за понатамошното изградување на новата народна власт.

Значењето на новата народна власт за успешниот развој на ослободителната борба и револуцијата мошне адекватно го оценил Борис Кидрик во почетокот на декември 1941 година, кога вели: „без теренски одбори на „Ослободителната фронта“, без теренски одбори кои добро и правилно функционираат, не би можеле ни да ја замислиме ослободителната акција“. Оваа Кидричева мисла во потполност се подудара со Лениновата, оценка на советите во која се вели дека „Октомвриската револуција без советите би била безнадежна работа“.

Заземајќи се сестрано за изградбата и јакнењето на новата револуционерна власт, раководството на НОД тргнувало од стојалиштето дека новата власт не е само инструмент на класната осдржина на револуцијата (иако власта е основано прашање на секоја револуција), туку и вистинска потреба за успешно водење на ослободителната борба и за собирање на широките народни маси во таа борба. Токму тие две компоненти новата народна власт ја направиле силен лост и на револуционерната и на Народноослободителната борба.

Со создавањето на новата народна власт Партијата ја обезбедувала основната класна компонента на револуцијата, а народните маси во таа борба гледале инструмент за остварување на своите национални и социјални барања. И токму поради тоа силите на контрареволуцијата, кои почнале сериозно да се организираат по успешниот развој на ослободителната борба, гледале непријателски на новата народна власт, свесни дека таа власт, која народот ја прифатил како своја, е главна пречка за реставрацијата на монархијата. Дража Михајловиќ, кој за цело време на Народноослободителната војна бил столб на контрареволуцијата во Југославија, бил свесен дека новата народна власт значи потполн прекин со монархијата, бидејќи народот кој за време на дваесет и три годишното постоење на кралството, — таа кралска, бановинска, општинска, полициска власт, ја чувствувал туѓа, нему наметната, — а сега, иако наишле тешки судбински денови, ја чувствувал новата власт како своја, како власт во која непосредно учествува, во која е прашан за сè и која се грижи сестрано за сите прашања и потреби и на оној дел од населението, за кој никогаш дотогаш не се водело сметка.

Активноста на „Народноослободителните одбори во решавањето на социјалните проблеми и другите прашања, кои навлегувале во најчувствителните интереси на народот, придонесувала за нивната афирмација. Ваквата работа на одборите претставувала не само мобилизатор на масите за ослободителната борба туку и школа која практично ги решавала прашањата за суштинската промена на карактерот на власта, прашањето за карактерот на социјалистичките и општествените односи, кои со развитокот на востанието и револуцијата сè повеќе се истакнувале.

Анализите покажале дека тие, поради нискиот степен на развитокот на востанието, токму каде што биле само органи на борбата, односно помошни органи на партизанските одреди, не фатиле корен во народот, ниту претставувале некоја поизградена политичка сила. Спротивно на тоа таму каде што Народноослободителните одбори станале вистинска власт со атрибути и прерогативи на власта, тие, заедно со останатите фактори на НОД, постепено вршеле преобразување на соодветниот крај и ги менувале односите, влијаејќи не само на диференцијацијата на масите туку и на мобилизацијата на сите прогресивни сили за борба против окупаторот и на сè она што е старо и преживеано. Во тие области (западна Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска, поголем дел од Словенија, Срем) многу органи на власта директно се судирале со силите на контрареволуцијата и се бореле за принципите на демократијата и социјалната правда. Тие постанале не само административно-управни, туку и мошне значајни политички фактори и база за Народноослободителното движење. Преку советите на граѓаните, преку комисији и секции, конференции и зборови, народот ги запознавал своите права и се учел на вистинска демократија што му давало сила и му отворало перспективи за борба. Затоа четниците на Дража Михајловиќ непријателски гледале на оваа институција, бидејќи биле свесни дека народот ќе се бори за неа.

Во инструкциите на другите документи на партиските форуми од 1941 година се истакнува дека НОО до колку „на сегде сè уште немаат карактер на носители на новата власт“, мораат да добијат ваков карактер што значи дека централното партиско раководство јасно го истакнало значењето на новата револуционерна власт и дека по однос на тоа прашање не сакало да прави отстапки, бидејќи тоа би значело де факто и отстапување од утврдената политичка линија.

Иако во 1941 година не било можно да се избере едно централно политичко тело, кое во исто време би било и највисок орган на власта, раководството на НОД на Југославија и земските односно покраинските партиски раководства вложиле максимални напори како во поглед на конституирањето на

народната власт — од селските, општинските и околиските до окружните и земските, така и за подигањето на нејзиниот углед, нејзиниот авторитет и сфаќањата за нејзиното значење.

Веќе во 1941 година во Словенија се основа „Словенечки народноослободителен одбор“, како највисок политички орган на ослободителната борба и највисок орган на власта. Врховниот пленум на Ослободителната фронта на својата трета седница од 16 септември 1941 година се конституираше во Словенечки народноослободителен одбор. Со овој чин раководството на НОД на Словенија му дало на знаење на целокупното население и на сите колаборационисти и издајници на словенечкиот народ, дека само Словенечкиот народноослободителен одбор, како извршен орган на Ослободителната фронта е „единствен претставник, застапник, организатор и водач на словенечкиот народ на целата негова територија“, а дека „секое организирање надвор од рамките на Ослободителната фронта за време на странската окупација ѝ нанесува штета на борбата за народното ослободување“.

Во прогласот до словенечкиот народ од 20 септември 1941 година, словенечкиот НОО, покрај другото, истакнува дека основањето на словенечкиот НОО „претставува нов чекор кон слободата, нов чекор кон ослободувањето и обединувањето на сите Словенци, нов чекор кон времето кога словенечкиот народ ќе биде господар на својата земја“. „Да биде господар на сопствената земја“, значело да се обезбедат такви демократски права, за да биде невозможна и самата помисла на старото.

Една од карактеристиките на постанокот на овој највисок орган на власта во Словенија е во тоа што словенечкиот НОО бил еден вид симбиоза на политичкото движење, односно политичка организација и највисока власт на тоа движење. Врховниот пленум се конституираше во највисок орган на власта и заедно со извршниот одбор на Ослободителната фронта, станал највисоко раководство на политичкото движење. Во вакво својство словенечкиот НОО донесува разни одлуки, решенија и други акти на власта, кои важеле за сите пониски органи на власта, а тие ги извршувале истите. Извршниот одбор на Ослободителната фронта исто така издавал важни прогласи, директиви и други акти што ги издава една политичка организација.

Со создавањето на голема и компактна слободна територија во западна Србија, новата народна власт доживува полна афирмација. Со доаѓањето на Јосип Броз Тито и на целото оперативно и партиско раководство на Југославија на оваа територија, Народноослободителното движење во овој дел на земјата добива уште поорганизиран карактер. По советувањето во Столице и воспоставувањето на широка мрежа на селските, општинските, околиските и градските Народнослободителни одбори на ослободената територија во западна Србија, се пока-

жала потребата за образување на Окружни Народноослободителни одбори и Народноослободителен одбор за цела Србија, кои не само што би ја обединувале и координирале работата на пониските органи на власта, туку во исто време би претставувале и политичка поткрепа на Народноослободителното движење на ослободената територија. Потоа, на конференцијата на делегатите од окружните и градските Народноослободителни одбори, одржана на 7 ноември 1941 година во Ужице, се формирал окружен НОО за Ужичкиот округ. Овој одбор раководел со шест окружни Народноослободителни одбори (Крупањ, Бајина Башта, Ивањица, Ариље, Ужичка Пожега и Косериќ) со еден градски (Ужички НОО) и 57 општински Народноослободителни одбори. Исто така кон крајот на октомври 1941 година биле основани Иницијативен народноослободителен одбор за Ваљевскиот округ во Осечина и Иницијативен одбор за Таковскиот округ (Чачак).

Оценувајќи го развојот на политичката ситуација и имајќи ја во предвид веќе од порано постојната иницијатива да се формира еден централен орган на власта за цела Југославија, раководството на НОД на Србија, во согласност со НОД на Југославија, на 17 ноември 1941 година образувал Главен Народноослободителен одбор за Србија, кој имал прерогативи на највисока цивилна власт. Иако не можел да покаже особена активност поради големата окупаторско-квислиншката офанзива, која настапила по десетина дена, самото негово формирање, како и составот на членовите на одборот, јасно зборувача за значењето на самиот чин и за степенот на развојот на НОД во Србија, како и за политичката диференцијација и расплет кои неизбежно морале да дојдат при постоењето на две така спротивни стремежи (како што биле народноослободителното движење и движењето на Дража Михајловиќ).

Формирањето на Главниот народноослободителен одбор за Србија, во кој речиси сите членови биле истакнати комунисти, претставува мошне значајна етапа во развојот на Народноослободителната борба во Србија во 1941 година и заедно со јаките партизански одреди и големата ослободена територија, на која се одвивала многу интензивна работа на сите полиња на стопанската, политичката и културно-просветната дејност — претставува потполно нова организациона творевина, која во средиштето на европско-квислиншкиот „нов поредок“, со право можела да се нарече „Ужичка република“. Иако не може да се тврди дека тогаш е создадена нова држава, без претерување може да се рече дека Ужичката република била прва поголема хомогена ослободена територија на која се изградувала нова народна власт и почнала да се создава една нова држава со нов општествен поредок.

И покрај тоа што било истакнувано дека Народноослободителните одбори „не само да бидат органи на оддлени странки“ и дека во нив треба да влезат чесни патриоти, без разлика на нивното политичко убедување, Народноослободителните одбори и по својата форма и по својата суштина од почетокот биле носители на револуционерно-демократските идеи кои биле поставени во Програмата на Партијата, бидејќи токму ширината на политичката платформа и конкретните задачи кои произлегувале од потребата на НОД и кои биле исполнувани од Народноослободителните одбори, ја забрзувале диференцијацијата внатре во самото движење и обезбедиле не само доминантно влијание на КПЈ во одборите туку и потполно прифаќање на нејзината програма. КПЈ можела да прокламира вакво резолутно дека „Народноослободителните одбори не сметат да бидат органи на одделни партии“, бидејќи нејзината политичка платформа обезбедувала ширина на движењето и придобивање на народот, без да има потреба за компромис и коалицијаа врз партитетна основа со граѓанските партии.

И на територијата на Црна Гора каде што народната власт, особено во одделни реони (Беране, Колашин, Андриевица) била конституирана уште во јулското востание 1941 година и веднаш се претставил како институција на новите револуционерни сили, по спласнувањето на востанието (август — септември 1941) повторно се организира и доживува полн успех, но и извесни деформации. Поставувајќи ја партијата во прв план на борбата и одредувајќи ѝ ја улогата на наредбодавач како во создавањето на партизанските одреди (одредите се „вооружена сила на Партијата“) така и во создавањето на органите на народната власт („комунистите ги создаваат НОО“), покраинското партиско раководство на Црна Гора донекаде ја стеснувало платформата на ослободителната борба и ја оптоварувало Партијата со прашања и проблеми од помала важност.

Согледувајќи ги овие грешки на Покраинскиот комитет, генералниот секретар на КПЈ Тито во своето писмо од 22 декември 1941 година укажува на направените пропусти и дава упатства за идната работа — „Вие другари воопшто не сте разбрале“ — пишува Тито во споменатото писмо „дека Народноослободителните одбори се основна организациона форма преку која се остварува политичкото раководство на Партијата во тоа востание, преку која народните маси ја остваруваат демократско-револуционерната власт, под раководството на Партијата. Според тоа, вооружените партизански единици се оружени органи на таа народна власт, а не обратно — Народноослободителните одбори да се органи на партизанските единици, како што поставувате вие. . . . Замислете само што би му одговориле на некој кој би тврдел дека советската власт во СССР е потчинета на Црвената армија, а не дека Црвената армија е вооружен заштитник на советската власт“.

Значењето на Титовото писмо од 22 декември 1941 година, не е само во тоа што се осврнa на извесни грешки на партиското раководство во Црна Гора, туку и „во тоа што ова писмо ги прецизираше компетенциите на Народноослободителните одбори, односот на партиските организации спрема новата народна власт, како и прашањето за понатамошното водење на војната и револуцијата во нашата земја воопшто. Тука повторно се потврдува и понатаму разработува идејата за Народноослободителните одбори не само како органи на власта туку и како политички органи на борбата и се споредуваат со советите во СССР. Народноослободителните одбори се третираат, а тие тоа и биле, основна организациона форма преку која масите се вклучуваат во народноослободителното движење и преку која Партијата го остварува политичкото раководство во ослободителната борба, а народните маси ја остваруваат својата демократско-револуционерна власт под раководството на Партијата. Значи, НОО и како органи на власта и како политички органи на борбата ја обезбедувале и народноослободителната војска и народноослободителното движење воопшто и политичкото единство на масите.

Новата народна власт во 1941 година во слични услови се развивала и во останатите делови на Југославија (Хрватска, Босна, Срем, Македонија итн.). Значајно е да се истакне дека новата народна власт не е создадена само на ослободената, туку и на неослободената територија, т.е. секаде каде што постоеле големи и тешки искушенија за Народноослободителното движење во Југославија, новата народна власт доживува голем подем и е конституирана на највисоко југословенско ниво. Кон крајот на 1941 година Германците пред Москва го доживеале својт прв поголем пораз во тогашната молскавична војна и освојувањето на Европа. Црвената армија преминала во контраофанзива, ги отфрлила Германците од Москва и нанела тежок пораз на Хитлеровите армии. Оваа победа на Црвената армија будела надеж кај сите поробени народи, а кај советските луѓе и кај нашите народи предизвикала вистинско восхитување. Започнало да се создава уверување дека Германците во 1942 година ќе бидат победени, а со тоа ќе заврши и војната. Врз основа на ваквите претпоставки се изградувала посебна тактика и планови за општите прашања на политиката на борбата и револуцијата и практичните прашања на тактиката на теренот. Врз основа на искуствата и борбата со силите на контрареволуцијата во Србија и сè поотвореното издајство што го правеле четничките команданти во источна Босна каде што почнале отворено да соработуваат со окупаторите и да ги напаѓаат партизанските единици, како и врз основа на соп-

ствената проценка на општо-политичката ситуација во светот, раководството на НОД донело одлука поенергично да се пријде кон разбивањето на силите на контрареволуцијата и нивното разобличување пред масите.

Со доаѓањето на Централниот комитет на КПЈ и Врховниот штаб во Фоча, со постоењето на стабилна ослободена територија и со релативно поволниот развој на настаните на внатрешен и надворешно-политички план биле создадени услови за сестрана активност на раководствата и другите фактори на НОД. Централниот комитет и Врховниот штаб ги преземаат потребните мерки со цел организационо зацврстување на старите и формирање на нови единици. Се врши реорганизација на Доброволечката војска и во неа се развива многу жива политичка и културно-просветна работа. Се организира политичка и културно-забавна работа во ослободените градови и села и се донесуваат разни одлуки со цел да се стабилизира заднината.

Оценувајќи ја 1942 година како одлучувачка година за војната, раководството на НОД преминало кон решавање на проблемите за организацијата на заднината и конституирањето на новата народна власт, како база на народноослободителното движење и идното уредување на новата држава.

Веднаш по доаѓањето во Фоча Централниот комитет преминал кон реализација на својата замисла и веќе на 2 февруари 1942 година се појавуваат два значајни документи: „Задачите и устројството на Народноослободителните одбори“ и „Објаснувања и упатства за работа на Народноослободителните одбори во ослободените краеве“. По налог на Централниот комитет и Врховниот штаб и со нивна помош овие документи ги напишал Моша Пијаде. Тој, користејќи го постојниот материјал од Србија, Хрватска и Босна и Херцеговина и врз база на личното искуство, што го стекнал во текот на работата во одборите во поедини краеве на Црна Гора, потполно ги обликувал и презентирал на јавноста.

Основните задачи на Народноослободителните одбори биле формулирани според фочанските прописи во десет точки во кои, покрај конкретни задачи и рамките на дејствувањето, се изнесува и нивното конституирање со широката лепеза на надлежностите. Покрај политичката дејност, покрај грижата за снабдувањето на војската и населението, обезбедувањето на редот и безбедноста, организацијата на работата во заднината (оживување на стопанството, регулирање на сообраќајот итн.), Народноослободителните одбори во исто време биле и управни и извршни органи, бидејќи покрај сите наведени должности вршеле и функција на суд, даночни и други финансиски работи. Ваквите многубројни должности и компетенции на Народноослободителните одбори произлегувале од фактот што биле укинати

сите стари органи (општинските управи, полицијата, жандармеријата, судовите, даночните управи „финансиските институции итн.) и што на Народноослободителните одбори биле пренесени „сите функции на власта, освен оние кои припаѓале на воените власти“.

Другиот фочански документ — „Објаснувања и упатства за работа на Народноослободителните одбори во ослободените краеві“, исто така е значаен за понатамошниот развој на НОО и за нивното демократизирање. Со овој документ се даваат упатства како за работата на НОО така и за начинот на нивниот избор. Упатството за работата и за разграничувањето на извесни активности било потребно поради две основни причини. Прво, затоа што Народноослободителните одбори ги преземале на себе многубројните работи и задачи, а кои требало да се прецизираат и разграничат и второ, што во Народноослободителните одбори влегувале и луѓе од народот, претежно селани, кои немале ни школки квалификации ни искуство во работата, а работата на НОО требала да се организира согласно и според единствени принципи.

Под влијание на општите воена-политички настани во светот и развојот на Народноослободителната борба во Југославија, по Фочанските прописи народната власт мошне успешно се развивала на ослободените подрачја на Црна Гора, Херцеговина, Босна и Хрватска, постигнувајќи и нови успеси.

Во Црна Гора, чија поголема слободна територија била поврзана со центарот на Фоча, во манастирот Острог на 8 септември 1942 година во присуство на 65 делегати од сите краеві на оваа покраина се одржала конференција на народните претставници, на која се избира Народноослободителен одбор за Црна Гора, како највисок орган на власта во покраината.

Конституирањето на Народноослободителниот одбор за Црна Гора, како и трите основни документи, кои се донесени на самата конференција или непосредно по конституирањето на НОО, недвосмислено потврдува дека овој Одбор во исто време бил и највисок орган на власта на ослободеното подрачје на Црна Гора и највисок политички орган на НОД, од една страна, а од друга, дека Острошката конференција ги потврдила основните ставови, што ги прокламираа Централниот комитет на КПЈ во фочанските прописи.

По успешниот развој на ослободителната борба и развивањето на четничките формации во Херцеговина во селото Дабар на 17 април 1942 година било одржано „собрание на претставниците на сите општински и околиски НОО на Херцеговина“ на која е избран Областен народноослободителен одбор за Херцеговина. Во прогласот прифатен на собранието, покрај тоа што е дадена оценка на општите воено-политички настани во земјата и светот, дадена е и оценка на новата

народна власт и биле прецизирани задачите на НОО на ослободената територија, кои главно се поклопуваат со фочанските прописи и задачите што ги поставил НОО за Црна Гора. Интересно е да се наведе дека во овој документ, освен наведената потреба за конституирањето на обласниот НОО, се прокламирани и начелата кои се запишани во нашиот прв устав од 31 јануари 1946 година дека „сета власт припаѓа на народот и произлегува од народот“.

Борбата на највисокото партиско раководство за потполна афирмација на народноослободителното движење и за неговото самостојно и независно вклучување на меѓународен план била мошне изразена во 1942 година. Во оваа борба на прв план се поставувало осамостојувањето на власта, нејзиното прифаќање од најшироките слоеви на населението и нејзиното конституирање на највисоко југословенско ниво. Тито уште на 10 јануари 1942 година, осврнувајќи се на развојот на востанието и на Ослободителната фронта, на раководството на НОД во Словенија, пишувал дека одборите на Ослободителната фронта станале силен политички фактор, кои имаат и многу прерогативи на власт, но понатаму истакнува дека „на активистите на тие одбори и на најшироките маси на словенечкиот народ сè уште не им е јасно дека овие одбори мораат да станат утрешна власт и дека истата уште од денес треба дел по дел да се освојува... Овие одбори веќе сега треба да играат улога на органи на народната демократска власт во краиштата каде што оперираат партизанските одреди“.

Титовите иницијативи за зацврстување и осамостојување на новата народна власт и за конституирање на нејзините највисоки органи на Југославија биле присутни во текот на целата 1942 година, т.е. сè до собранието во Бихаќ. Тито во писмото до Моша Пијаде од почетокот на април 1942 година ја нагласува потребата за создавање на влада на Народноослободителното движење. „Јавив на Дедото (Коминтерната — Н. Б.) — пишува Тито, дека сметам за потребно да се создаде една нова народна влада, поголем дел од нејзините членови да бидат во земјата и која ќе издаде еден проглас во кој би го повикала народот на енергична вооружена борба против окупаторот.... Во една друга телеграма јас му јавив на „Дедото“ дека ќе бидеме принудени отворено да ја нападнеме владата во Лондон, ако продолжи да го поддржува Дража Михајловиќ и непријателски да се однесува спрема нас. Јас како што ќе видиш во дневната заповед веќе малку ја допрев владата.

Во дневната заповед, по повод годишнината од нападот на Југославија на 6 април, Тито, покрај останатото, вели: „Нас не нè интересира многу што мисли нашата влада, но нè интересира што зборува таа отворено преку радио станиците, нè

интересира нејзината пропаганда коај оди на штета на Народноослободителната борба, не интересира тоа што нашата влада ги поддржува луѓето кои денес се борат со оружје против нас. Не интересира тоа што го поддржува Дража Михајловиќ, кој отворено пактира со окупаторот и се бори против нас. Поради тоа ние ќе бидеме принудени отворено да истапиме против таа влада, ако продолжи по тој пат да ја спречува нашата борба против окупаторот и кој во своите редови има министри кои соработуваат со окупаторот“.

Како што се гледа Тито е многу претпазлив спрема избеганата влада во Лондон, иако точно се знае дека таа, и покрај директното предавство на Дража Михајловиќ, истиот отворено го помага со цел за уништување на Народноослободителното движење. Подоцна, со созревањето на внатрешните и меѓународните настани и постепеното пробивање на вистината за борбата на југословенските народи под раководството на КПЈ, раководството на НОД заземало енергичен став спрема избеганата влада и директно го напаѓало нејзиното предавство.

Значаен настан во разобличувањето на емиграндската влада и за пробивањето на вистината за југословенските партизани сред светската јавност била конференцијата на патриотите, која по иницијатива на раководството на НОД на Југославија се одржала на Тјентиште на 16 јуни 1942 година. Резолуцијата во која се наоѓа предавството на Дража Михајловиќ, а со тоа предавство директно се поврзува избеганата влада во Лондон, ја пренела радио станицата „Слободна Југославија“ на 6 и 7 јули 1942 година, а неколку дена подоцна (на 19 јули) и званичната агенција на СССР, ТАСС. Ова нешто на споменатиот настан му дало специфична тежина.

Овој нов политички курс значел предочување на народите на Југославија, какво ќе биде утрешното уредување на земјата, дека повеќе нема и не може да има враќање на старото, дека со борбата против окупаторот, која и понатаму останала главен белег на Народноослободителната борба, бидејќи непријателот го поддржува сè она што е старо и надживеано и бил главен непријател на сето прогресивно и демократско — води борба и за општествено преобразување, во кое органите на народната власт ќе бидат главна база и со народноослободителната војска моќна гаранција за победата. Затоа врховното раководство на НОД можело во тие денови да изјави, дека Народноослободителните одбори не се никакви привремени, туку постојани органи на власта, зачетоци и база на идната власт. Затоа била донесена наредба за изборите на народноослободителните односи во чија реализација се вклучиле и сите партиски и политички фактори, објаснувајќи им го на масите значењето на истите и предупредувајќи на политичка будност при изборите на народните претставници.

Наредбата за изборите на НОО, која е донесена во почетокот на септември 1942 година и во која се наведени, покрај начинот на изборот, и „задачите на НОО на ослободената територија“ на „народноослободителните фондови“, „снабдувањето на народноослободителната војска“ и „запленувањето на имотот на народните непријатели“, претставувала чекор напред во разработката. Прецизирањето на задачите и компетенциите на НОО, а посебно во објаснувањето на суштината на народната власт, иако таа во целина претставува само мало дополнување и модифицирање на фочанските прописи.

Основната суштинска разлика меѓу февруарските и септемвриските документи за народната власт се состои во нејзиното третирање и сфаќање. До септември 1942 година Народноослободителните одбори се нарекувале „привремени органи на власта“, а од септември — „органи на народнодемократската власт“, т.е. постојани и единствени органи на власта, зародиш на новата народна власт.

Во писмото на врховниот командант Јосип Броз Тито до Главниот штаб на Хрватска, Оперативниот штаб за Босанска краина и Штабот на IV оперативна зона на Хрватска, кое е упатено заедно со септемвриските документи, стои: „Степенот до кој денес дојде Народноослободителната борба во Југославија, со оглед на војничките успеси и зголемената воена сила, како и на внатрешната и меѓународната положба и нивниот понатамошен предвидлив развој, бара со најголема енергија да се пријде кон работата за организирање на власта во заднината на ослободената територија..... “Зборувајќи понатаму за тоа како се поставува прашањето на власта во тогашната ситуација во „изменет вед спрема поранешната“ и како формата на народната власт останува иста, онаа која изникнала по природен пат во самиот почеток на нашата ослободителна борба“, која се развива и која и понатаму треба да се развива, Тито продолжува: „Но карактерот на НОО денес е изменет. И покрај тоа што тие и понатаму остануваат преоден облик кон идната и вистинската народна власт, неа ќе ја формира народот по конечното ослободување, треба да се подвлече дека оваа констатација за преодниот облик не значи дека прашањето за идната форма и карактерот на власта случајно се остава, дека тие уште не се насыраат во маглата на иднината и дека таа власт може да премине во каква било форма. Тој стадиум веќе го оставивме зад себе. Затоа, денес, нема повеќе никаква смисла да се истакнува привременоста на карактерот на НОО како органи на власта..... НОО денес се покажуваат како природно настанати и со развојот условени и потврдени органи на власта, на новата народна власт, па и нивната преодност може да претставува еден чекор напред во развојот во истиот правец кон својот повисок степен. Секако дека не се работи

за името туку за суштината, за суштината дека конечно е завршено со старите форми на власта и дека сегашната форма, која ја создаде востанието е оној зародиш од кој ќе се развие идната власт“.

Големата победа на Народноослободителната војска во западните краеве на земајта, посебно во Босанска краина и Хрватска, и создавањето на голема слободна територија од над 50.000 км², создале можност во есента 1942 година раководството на НОД на Југославија да ги преземе потребните мерки за реализација на идеите за создавање на највисок орган на власта на народноослободителното движење. За тој чин биле правени сестрани организациони и политички подготовки. На големата слободна територија биле спроведени избори за селски, општински и околински Народноослободителни одбори и преку таа акција масите се запознавале како со општополитичката ситуација во светот и кај нас така и со крајните цели на Народноослободителната борба, при што посено било укажувано на нужноста за промената на општествениот систем. На собирите и конференциите повторно се зборувало за предавството на емигрантската влада, која преку својот министер Дража Михајловиќ, со помош на окупаторот, води отворена борба против сиот народ.

Во својот говор пред борците на Втората пролетерска бригада на 17 октомври 1942 година Тито истакна: „Никогаш повеќе не може да се случи плодовите на борбата и жртвите на нашите борци да ги искористува некој друг, а не оние кои ги заслужиле — нашиот народ“. Осврнувајќи се на емигрантската влада во Лондон, Тито рекол: „И што можеме друго освен да не ја признаеме таа влада, таа предавничка избегана влада, која единствено мисли на тоа како да го поврати она што 23 години го притискаше нашиот народ. Ние не ја признаваме! Нашиот народ сам ја кове идната слобода, идната среќа. Нашиот народ сам ќе најде раководители од своите редови, кои ќе знаат да ја управуваат земјата, која во овој тежок момент, во оваа тешка борба, така да се рече, единствена меѓу земјите во Европа, покажала нечуено херојство и смелост.“

Само два дена по овој Титов говор на седницата на ЦК на КПЈ во Оштрел, на 19 октомври 1942 година, била донесена одлука за свикнување на народни претставници, кои би избрале највисок орган на НОД и највисоки органи на власта. Во духот на оваа одлука четири дена подоцна (на 23 октомври 1942 година) Тито му пишува на секретарот на Покраинскиот комитет на Србија, Благој Нешковиќ, дека би било добро за претстојниот собир од Србија да се упати шефот на левото крило на Земјоделската партија или некој од нивното тесно раководство, „бидејќи ние имаме една комбинација да создадеме извесен конкурент на оние од Лондон“.

По ослободувањето на Бихаќ на 4 ноември 1942 година, и кога било утврдено дека тој подолго време може да се задржи во партизанските раце, било одлучено собранието на народните пратеници да се одржи во тој град.

Во врска со собранието во Бихаќ и неговите одлуки интересно е да се наведат претходните замисли на раководството на НОД и степенот на остварувањето на истите. Односно, уште на 12 ноември 1942 година бил изработен „Проект“ на уредбата за устројство на Советот на народното ослободување и Советот на народните повереници. Во „Проектот“ не се спомнува зборот антифашистички. Освен тоа „за Советот на народното ослободување“ се предвидуваат функции „на највисоко законодавно, извршно и судско тело на Југославија“. Членот два од „Проектот“ предвидува Советот од својата средина да бира претседател, три потпретседатели и Совет на народните повереници. Членот 4 предвидува конституирање на „Советот на поверениците“ од 7 члена за следните ресори: внатрешни работи, стопанство и финансии, социјални грижи, здравје, просвета, пропаганда и вера. Како што се гледа било предвидувано сè она што се остварило дури една година подоцна на Собранието во Јајце. Меѓутоа, на интервенција на Коминтерната, како што ќе се види од анализите, биле изменети текот и одлуките на заседанието во Бихаќ.

Во Титовата телеграма од 12 ноември 1942 година, која била упатена до Коминтерната, покрај останатото, пишува: „Ние формираме нешто слично на влада, која ќе се вика Национален комитет на ослободувањето на Југославија. Во Комитетот ќе бидат застапени сите националности на Југославија од разните поранешни партии. Претседател на Комитетот ќе биде др. Иван Рибар, претседателот на Народното уставотворно собрание од 1920 година и водач на демократската левица. Овие денови Комитетот ќе издаде проглас до народите на Југославија“. А во позивот на Врховниот штаб што го упатил на делегатите на заседанието во Бихаќ, покрај останатото, се вели: „Затоа Врховниот штаб ја зеде на себе иницијативата да свика собрание на истакнати борци и патриоти, кои уште од почетокот на востанието несебично и пожртвувано учествуваа во Народноослободителната борба, со цел за одржување на Советот на народното ослободување и Советот на народните повереници, како највисока народна власт во Југославија“.

Меѓутоа неколку дена подоцна Коминтерната во одговорот на Титовото објаснување сугерира „Образувањето на Националниот комитет на ослободувањето на Југославија е мошне неопходно и мошне важно. Задолжително на овој комитет дајте му општонационален југословенски и општо партиски антифашистички карактер. . . . Не го сметајте овој Комитет како некој вид влада, туку како политички орган на Народноослободител-

ната борба“. И понатаму, „Не се спротивставувајте на југословенската влада во Лондон. Во оваа етапа не го покренувајте прашањето за укинување на монархијата. Не ја истакнувајте паролата за република. Прашањето за режимот во Југославија, како што го сфаќате вие“, ќе се решава по поразот на италијанско-германската коалиција и по ослободувањето на земјата од окупаторот“.

Поради тие околности на Собранието во Бихаќ, кое е одржано на 26 ноември 1942 година, Тито во својот говор истакнал дека „ние немаме можности да создадеме една легална влада, бидејќи меѓународните односи и прилики, тоа уште не ни го дозволуваат. Но ние имаме право на едно, а тоа е: во овие тешки околности да создадеме едно политичко тело, еден политички орган, кој ќе ги собере сите народни маси, кој ќе го собере нашиот народ и ќе го поведе, заедно со нашата јуначка војска, во понатамошните борби кои стојат пред нас, а кои ќе бидат многу тешки. Ние немаме никаква друга власт на нашата територија, освен нашите Народноослободителни одбори, кои ги создаде самиот народ. . . .“

Уважувајќи ги сугестиите на Коминтерната, раководството на НОД на Собранието во Бихаќ де јуре не создало нова револуционерна влада, а за да не му направи тешкотии на СССР, иако тешко можело да премине преку сè она што го правеле избеганата влада во Лондон и нејзиниот министер Дража Михајловиќ во земјата против Народноослободителното движење. Затоа Тито, известовајќи ја Коминтерната за текот на заседанието на АВНОЈ во Бихаќ, истакнал дека „на заседанието југословенската влада во Лондон била осудена како предавачка и тоа токму од страна на граѓанските политичари“.

Иако на Собранието во Бихаќ де јуре не била создадена влада, де факто била основана, и во телеграмата до Коминтерната Тито уште тогаш истакнал дека извршниот одбор на АВНОЈ „мора да се грижи за сите прашања од државниот живот и да води грижа за фронтот во што ќе го помагаат Народноослободителните одбори“. Извршниот одбор на АВНОЈ, всушност бил највисок политички претставник на НОД и највисок орган на власта. Тој бил влада на Народноослободителното движење, со сите основни ресори, освен за надворешни работи, иако и оваа функција ја завршувал заедно со Врховниот штаб во периодот меѓу двете заседанија на АВНОЈ. Извршниот одбор на АВНОЈ веднаш по конституирањето развил полна активност на целата слободна територија. Сите Народноослободителни одбори, од селските до окружните, биле поставени спрема Извршниот одбор на АВНОЈ како спрема највисок орган на власта каков што и бил, му поднесувале извештаи и ги спроведувале упатствата и директивите кои ги добивале од него.

Со постоењето на широката мрежа на Народноослободителни одбори на сите слободни подрачја во Југославија, како и со активната работа на илегалните НОО на окупираната територија, се создала една нова држава со нов општествен поредок на целата територија на Југославија. Собранието во Бихаќ било само конституирање на веќе постојната положба и затоа неговото значење е огромно како за изградбата и конституирањето на народната власт тка и за создавањето на политичкото единство на југословенските народи. Токму тоа единство кое се манифестирало на собранието во Бихаќ, било основа на сите политички победи и основа за создавање на единствена држава на југословенските народи.

Во говорот на Јосип Броз Тито, што го одржал на Второто заседание на АВНОЈ на 29 ноември 1943 година, за Собранието во Бихаќ ја дал следната оценка: „свикано е историско собрание на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија во Бихаќ. На тоа собрание беа донесени големи и значајни одлуку. За прв пат, по окупацијата на нашата земја е создаден еден централен политички орган од претставници на сите народи на Југославија. Прв пат се состана едно народно претставништво кое изникна од периодот и тоа во најтешките часови од неговата историја и пред кое врховниот штаб можел да одговара за својата дотогашна работа. Создавањето на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија е една од најголемите придобивки на нашата Народноослободителна борба дотогаш. Биле положени темелите на кои се гради едно ново поправедно уредување во земјите на Југославија, се положени темелите на кои се создава вистинско братство и рамноправност на сите народи на Југославија, темелите на едно вистинско народно управување“.

Перодот од I до II заседание на АВНОЈ е исполнет со значајни настани на внатрешен и меѓународен план. Окупаторите и домашните колаборационисти организирале две мошне добро подготвени офанзивни на ослободената партизанска територија со цел да ја уништат Народноослободителната војска на Југославија, војното и политичкото раководство на НОД и да го решат „Балканскиот фронт“, кој им ги загрозувал стратегиските планови и потполно г оразнишал авторитетот на домашните квислинзи кои верно им служеа. Благодарение на сестраното настојување на Извршниот одбор на АВНОЈ и Врховниот штаб, вистината за борбата на југословенските народи наеднаш почнала да пробива во светот и демократската меѓународна јавност сè повеќе почнала да се интересира за настаните во Југославија. На светските боишта силите на антифашистичката коалиција од ден на ден бележеле нови победи, а главниот Хитлеров сојузник во Европа — фашистичка Италија, капитулирал на 8 септември 1943 година.

На внатрешен план и покрај непријателските офанзиви, Народноослободителната војска на Југославија постигнала нови победи, а по капитулацијата на Италија се зголемила за близу 80.000 нови борци. На политички план исто така биле постигнати значајни успеси. И покрај непрекинатите борби, биле одржани земски собранија речиси во сите покраини, на кои биле избрани највисоки политички претставништва. По поголеми подготовки било одржано Првото заседание на Земското антифашистичко веќе на народното ослободување на Хрватска на 13 и 14 јуни 1943 година, потоа Збор на народните претставници во Словенија во Кочевје од 1—3 октомври истата година, а потоа следат антифашистичкото веќе во Црна Гора (15 ноември 1943), Санџак (20 ноември) и Босна и Херцеговина (25 ноември 1943 година).

Во таква политичка ситуација биле создадени потребни услови за да може на дотогашните успеси да се даде не само политички белег, како што било назначено на Собранието во Бихаќ, туку и законодавна форма, која уште посилено ќе ги мобилизира масите за понатамошна борба и за успешно завршување на социјалистичката револуција. Затоа, раководството на Народноослободителното движење (Централниот комитет на КПЈ, Врховниот штаб и Извршниот одбор на АВНОЈ) донело одлука на 29 ноември 1943 година да се одржи Второто заседание на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија во живописниот и древен босански град Јајце. Од 268 делегати од сите краевина на земјата на кои народот им ја дал својата доверба и кои требало да присуствуваат на заседанието, поради посебните воени услови во Јајце дошле 142 делегати.

Ва својот реферат на Второто заседание на АВНОЈ Тито, покрај другото, рекол: „Денес ние го имаме Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија, кое е создадено пред една година. Во тоа Антифашистичко веќе се застапени сите народи на Југославија. Во него се застапени сите слоеви на општеството. Прв пат во својата историја нашите народи праќаат во овој орган претставници кои изникнале од нивната средина, кои ги избираат слободно и во кои имаат навистина полна доверба“.

По рефератот и дискусијата во која делегатите ги изнеле своите ставови по сите суштествени прашања на НОБ, биле донесени Декларацијата и одлуките на АВНОЈ, кои претставувале озаконување на дотогашните напори и успеси. Декларацијата на АВНОЈ, како акт од уставен карактер, ја констатира фактичката положба на Југославија, ја осудува избеганата влада како противнародна и ги утврдува основните принципи кои ги карактеризираат процесот на настанувањето на народната

власт во услови на Народноослободителната војна и револуцијата. Во Декларацијата се констатира дека на „народите на Југославија за нивната борба против окупаторот не им биле потребни претходни договори за рамноправност итн. Тие го зедаа оружјето, почнаа да ја ослободуваат својата земја и на тој начин тие не само што го стекнаа туку и го обезбедија правото на самоуправање, вклучувајќи го и правото на отцепување или обединување со други народи“.

Второто заседание на АВНОЈ претставувало пресвртница во развитокот на НОБ, бидејќи тогаш се удрени темелите на државноста на нова Југославија и е извршено правно конституирање на дотогашните резултати на борбата. Прераснувањето на АВНОЈ од општополитичко и партиско тело во највисоко законодавно и извршно претставничко тело на Југославија, како и неговото претворање во врховно тело на суверенитетот на Југославија, значело не само потполно рушење на старата буржоаска власт и воспоставувањето власт на работниот народ туку и отелотворување на дамнешната желба на сите прогресивни сили на југословенското општество.

Со одлуките донесени на заседанието во Јајпе биле крвнисуани дотогашните успеси на НОБ со создавањето на една нова општествена заедница и со озаконувањето на правата на сите народи во Југославија, во новата држава сите да бидат рамноправни. Одлуките претставувале основна база, која обезбедувала, заедно со останатите фактори на НОБ, разрешување на основните противречности, кои ги затривувале односите меѓу народите на Југославија, а тоа е националното угнетување и социјалната експлоатација.

Одлуката за врховното законодавно и извршно народно претставничко тело на Југославија и Националниот комитет на ослободувањето на Југославија како привремени органи на врховната народна власт во Југославија за време на НО војна, како и одлуката за одземање на правата на кралската влада на Југославија, т.н. југословенска влада во странство како и за забраната на враќањето во земјата на кралот Петар II Караѓорѓевиќ, имале мошне значаен државно правен аспект, бидејќи пред лицето на целиот свет тие претставувале не само формални акти туку и одраз на стварноста, одраз на расположението и желбата на огромното мнозинство на народот во Југославија, одраз на силата и моќта на Народноослободителното движење.

Одлуката за изградбата на Југославија на федеративен принцип која во себе го содржела правото на секој народ на самоопределување, вклучувајќи го и правото на

отцепување, била логичен продолжеток на политиката на КПЈ во врска со националното прашање. Со оваа одлука, на народите на Југославија и де јуре им е загарантирано она што го постигнале тие и во дотогашната борба. Заедничката опасност и заедничките стремежи ги обединиле братските народи на Југославија, а социјалистичкиот карактер на НОБ овозможувал уште посилно поврзување на народите и на нивните заеднички цели на борбата за национално и социјално ослободување.

Собранието во Јајце и неговите одлуки, кои имале силен одсив во странство Народноослободителното движење го направиле поблиско на демократската јавност во светот, потоа Техеранската конференција на тројцата големи, на која е оддано признание на Народноослободителната војска на Југославија, како и промената на ставовите на Британците спрема Дража Михајловиќ и неговото четничко движење — уште не значело меѓународно признавање на Народноослободителното движење од страна на сојузниците, ни осуда на избеганата југословенска влада.

По директната преписка меѓу маршалот Тито и британскиот премиер Черчил, кон крајот на 1943 година и почетокот на 1944 година, на која се расправало за сите спорни прашања околу идното уредување на Југославија и судбината на кралот и монархијата, раководството на Народноослободителното движење прифатило определени услови, кои не допирале во суштината на постигнатите придобивки на револуцијата.

Преговорите со новата гарнитурa на кралската влада на чие чело се наогал д-р Иван Шубашиќ за раководството на народноослободителното движење значеле извесна придобивка, како за афирмацијата на ослободителната борба во сојузничките земји, а со тоа и за разбивање на внатрешните сили на контрареволуцијата така и за перспективните решенија (сестрана материјална и политичка помош од страна на Запад итн.), кои во крајна линија придонесувале и за конечната победа на ослободителната борба.

Во време на одржувањето на заседанието на АВНОЈ во Јајце (29 XI 1943 година) и првиот договор со кралската влада (договорот Тито — Шубашиќ, од 16 јуни 1944 на Вис), политичкиот систем на нова Југославија бил наполно изграден од врвот до дното со раководна улога на Комунистичката партија на Југославија во сите нејзини институции и установи: народноослободителната војска на Југославија, Народноослободителните одбори, органите на безбедноста, судството, антифашистичките организации (Обединетиот сојуз на антифашистичката младина на Југославија, Антифашистичкиот фронт на жените,

Единствениот народноослободителен фронт) потоа АВНОЈ и Националниот комитет на ослободувањето на Југославија, земските органи и организации. Де факто највисоката власт припаѓала на комунистичката партија на Југославија, како основна сила на револуцијата, а таа улога ја остварувала преку наведените органи, организации и институции.

Во втората половина на 1944 година народноослободителното движење на Југославија бележи нови големи успеси. Во Србија, за која четниците сметале дека е нивна тврдина и за која Англичаните тврделе дека е цела монархистичка и противпартизанска, во летото 1944 година се разгорело вистинско народно-ослободително востание во кое се формирале нови бригади, дивизии и корпуси, кои во заедница со оперативната група на дивизиите на Врховниот штаб и со содејство на единиците на Црвената армија, потполно ја ослободиле цела потесна Србија со главниот град на Југославија — Белград. Иако биле правени многу шпекулации и од страна на монархијата и од страна на западните сојузници, понатамошниот тек на настаните покажа дека тркалото на историјата не може да се враќа назад.

Со ноемвриското дополнување на спогодбата Тито — Шубашиќ (потпишана во Белград на 1 ноември 1944), потоа со пренесувањето на кралските полномоштва на намесништвото, како и по препораките на Јалтската конференција (февруари 1945 година) доаѓа до формирање на Привремена влада на Демократска федеративна Југославија на 7 март 1945 година на чело со Јосип Броз Тито, која по неколку дена и де јуре била признаена од сојузниците. Во текот на април и почетокот на мај 1945 година, биле формирани и сите народни влади по федералните единици, така што крајот на војната е дочекан со потполно изграден систем на нова народна власт, почнувајќи од селските народноослободителни одбори до земските собранија и влади и владата на Демократска федеративна Југославија, единствено само таа во својот состав имала некои коалициони елементи.

Иако и по ослободувањето имало обиди од страна на граѓанската опозиција, поддржувана од извесни реакционерни кругови на Запад, го спречи понатамошниот тек на револуционерниот бд и да го обезбеди враќањето на монархијата, понатамошниот тек на настаните, а пред сè широките народни маси спречиле ваквите намери. На првиот конгрес на Народниот фронт на Југославија (одржан во Белград од 5—7 август 1945) потоа на Третото заседание на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија (одржано во Блеград од 7 до 10 август 1945), кое на 10 август се претворило во Привре-

менo народно собрание, народните претставници од целата земја одлучно стоеле на позициите на Народноослободителното движење, бранејќи ги извојуваните придобивки на револуцијата.

Изборите од 11 ноември 1945 година уште еднаш потврдиле дека народите на Југославија не сакаат враќање на старото, изјаснувајќи се за републиканскиот облик на управување, со длабока социјалистичка содржина, каков што беше создаден уште во текот на Народноослободителната војна и револуцијата.

Рушејќи ја старата буржоаска власт, како и власта на окупаторите и квислинзите и создавајќи нова револуционерна власт со елементи на диктатура на пролетаријатот, Комунистичката партија на Југославија во текот на НОД и социјалистичката револуција чесно ја извршила својата историска мисија.